

Скасування ГК України безперечно становить пряму загрозу ліквідації окремо існуючого нині господарського процесу, після чого буде знову піднято питання ліквідації господарських судів. В лютому 2015 року за проектом USAID «Справедливе правосуддя» проводилося опитування відвідувачів господарських судів України щодо їх задоволення якістю функціонування судів в семи областях України (Івано-Франківська, Львівська, Черкаська, Чернівецька, Харківська, Сумська та Одеська області). Опитування показали високий ступінь довіри громадськості до роботи цих установ, звіти про що розмішені на офіційних сайтах судів, а тому система господарських судів виконує свої функції на належному рівні. Крім того, ліквідація господарського кодексу та системи господарських судів навряд чи знайде розуміння у наших європейських партнерів.

Станом на сьогодні жодна із полярних позицій (за ліквідацію та за збереження ГК України) ще не накопичила достатню масу аргументів на свою користь, щоб остаточно перемогти у цьому тривалому спорі. Важко уявити, який переконливий та безспірний аргумент можна покласти у преабулу закону, яким буде припинено чинність ГК, для пояснення суспільству куди зникли відносини, які цей кодекс успішно регулював 13 останніх років. Поширення при цьому норм Цивільного Кодексу України на всі господарські відносини у державі свідчитиме лише про те, що дійсна економічна природа цих відносин буде ігноруватися, спрощено тлумачитися і підводиться під цивільні відносини по неприпустимій аналогії. При такому підході ефективного регулювання комерційних відносин з боку держави, набуття та поширення в Україні позитивного досвіду інших країн, в майбутньому годі й сподіватися.

Список використаних джерел

1. Закон «Про судоустрій і статус суддів» 02.06.2016 N 1402-VIII. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Господарський Кодекс України/ - К. Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.-204с.
3. Цивільний Кодекс України/ - К. Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.-432с.
4. С. Закірова «Чергова спроба ліквідації Господарського кодексу в Україні». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/> Центр досліджень соціальних комунікацій СІАЗ НЮБ ФПУ.

Стрілець Олена Миколаївна, к.ю.н.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

КАТЕГОРІЇ «НЕПЕРЕБОРНА СИЛА» ТА «НЕМОЖЛИВІСТЬ ВИКОНАННЯ»: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Найпершим та найбільшим бажанням сторін є своєчасне та належне виконання договору контрагентом, однак виконання договірною зобов'язання часто залежить не лише від сумлінності та порядності контрагента, але й від впливу інших обставин. Тема відповідальності користується стабільним інтересом науковців, однак проблеми відповідальності є одними з найбільш складних в теоретичному плані, крім того, вони безперервно змінюються у зв'язку з розвитком правових відносин.

Неможливість виконання є складною теоретичною категорією, яка неодноразово ставала об'єктом дослідження, зокрема, таких вчених як: Генкін Д.М., Будман Ш.І., Павлодський Ю.А., Боднар Т.В., Камалітдінова Р.А та інші. Однак досі в юридичній літературі та законодавстві зустрічається змішування понять неможливості виконання та непереборної сили. Тому в доктрині і на практиці виникає питання про їх співвідношення.

Неможливість виконання характеризує ситуації, в яких виконання боржником обов'язків, що випливають із закону або договору, стало неможливим. В науковій літературі зазначається, що поняття неможливості виконання є збірним, оскільки ця неможливість пов'язується з різними фактами, що перешкоджають нормальній динаміці зобов'язання [1].

В науковій літературі було виділено різні види неможливості [2].

1. Неможливість може розрізнятися за моментом її виникнення (до чи після укладення договору) на первісну та наступну неможливість. Первісна неможливість може бути як відомою одній стороні, так і невідомою обом.

2. Неможливість можна розрізнити залежно від вини: неможливість виконання може бути обумовлена причинами, що знаходяться в межах вольової сфери боржника (винна неможливість) і не звільняє від відповідальності, або ж причинами зовнішніми, які пов'язані або з випадковими обставинами, або з обставинами непереборної сили (випадкова неможливість), за якої боржник може відкласти виконання або звільнитися від відповідальності [1].

3. Залежно від причин настання неможливість може бути фізична, коли виконання договору залежить від існування конкретної особи або речі, які після укладення договору гинуть; та неможливість юридична, коли виконання договору стає юридично неможливим в результаті зміни права або правозастосування. Право може заборонити виконання будь-якої дії, передбаченої договором, або вилучити те, по відношенню до чого боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від них.

4. Прийнято розрізнити об'єктивну та суб'єктивну неможливість [3]. Під суб'єктивною неможливістю слід розуміти неможливість виконати зобов'язання лише для даного конкретного боржника, а під об'єктивною – таку, яка буде неможлива для будь-якої третьої особи [2].

Звертаємо увагу на те, що дана класифікація не визнається беззастережно всіма юристами [4].

Слід з'ясувати, чи є неможливість виконання зобов'язання обставиною, що звільняє від відповідальності. В літературі зустрічаються різні позиції з цього приводу. Зокрема, щодо одного з видів – юридичної неможливості – висловлюється думка, що вона є самостійною та достатньою підставою для звільнення боржника від відповідальності [3]. Однак таке твердження викликає ряд заперечень. По-перше, вважається, що виділення юридичної неможливості як окремої обставини, що звільняє від відповідальності, тягне за собою питання про виділення фактичної неможливості, а за відсутності відповіді – порушення логіки у відповідній класифікації [4]. По-друге, неможливість виконання може настати як в результаті обставин, що не залежать від волі людей, так і в результаті дій сторін договору або третіх осіб. Однак зобов'язання припиняється лише у випадку, коли жодна із сторін не несе ризик настання відповідної обставини. Але неможливість виконання не завжди пов'язана з наявністю чи відсутністю вини однієї із сторін, наприклад, суб'єкт підприємницької діяльності, як правило, відповідає навіть за неможливість виконання, що виникла випадково.

В науковій літературі окремо звертається увага на те, що не можна вести мову про неможливість виконання як про обставину, що автоматично звільняє від відповідальності, оскільки для визнання її такою необхідно з'ясувати причини її настання, бо саме причина має найважливіше значення, а не сама неможливість.

Ще в дореволюційній літературі висловлювалася думка, що поняття непереборної сили та неможливості виконання співвідносяться як причина з наслідком та взаємно не покриваються, оскільки неможливість виконання може існувати і поза дією непереборної сили [4]. В сучасний період також висловлюється точка зору з приводу того, що юридичне значення неможливості виконання полягає в тому, що неможливість може бути розглянута на предмет визнання її такою, що обумовлена обставинами непереборної сили, і лише в цій якості вона може слугувати підставою для звільнення від відповідальності [5]. Це означає, що в певних випадках неможливість буде передумовою звільнення від відповідальності.

Неможливість виконання за загальним правилом є підставою для припинення договірної зобов'язання, але тільки в тому випадку, якщо вона мала місце через обставини, за які жодна зі сторін не відповідає. Таке положення закріплене і в законодавстві України, зокрема, у ст. 607 Цивільного кодексу: зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна з сторін не відповідає; та в ч. 1 ст. 205 Господарського Кодексу, яка містить більш повне правило: господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання, за які жодна із сторін не відповідає, якщо інше не передбачене законом.

Як справедливо зазначається в науковій літературі, законодавець має на увазі неможливість виконання в широкому розумінні (як спосіб припинення зобов'язання) [1], коли порушення зобов'язання в натурі не тягне за собою виникнення між сторонами нового зобов'язання по відшкодуванню збитків, сплаті неустойки та ін. Вважається, що таке припинення зобов'язання означає, по суті, звільнення від відповідальності за його порушення, і має місце, коли неможливість викликана обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає [5]. Тобто для звільнення боржника від відповідальності необхідно встановити та оцінити причини настання неможливості.

Значний науковий інтерес викликає т.зв. юридична неможливість виконання. Це випадок, коли боржник не може виконати зобов'язання через розпорядження компетентних органів, що забороняють саме ту дію, що виступає предметом. Вважається, що змішування понять відбувається через те, що звільнення від відповідальності за наявності непереборної сили або виникнення юридичної неможливості може мати місце за наявності причинового зв'язку між цими явищами та невиконанням взятого зобов'язання [6]. Різниця між непереборною силою та юридичною неможливістю полягає в тому, що в першому випадку боржник не може виконати зобов'язання, а в другому – він не має права це робити [7].

Науковці зазначають, що за наявності юридичної неможливості немає потреби доводити надзвичайність та невідворотність такого факту для діяльності боржника, оскільки заборона чи обмеження, введені відповідним органом, є достатньою підставою для звільнення від відповідальності [3].

Окремим дискусійним питанням є віднесення до обставин, що звільняють від відповідальності, т.зв. економічної неможливості. Доктрина «економічної неможливості» була розроблена німецькими юристами після Першої світової війни. Однак вона із самого початку свого існування піддавалася критиці. Економічна неможливість виконання означає, що хоча реальна можливість виконати зобов'язання зберігається незалежно від настання певних обставин, за які жодна із сторін не відповідає, але виконання може призвести до неадекватних витрат зі сторони боржника [2]. І хоча економічна неможливість (зокрема, у випадку інфляції) у всіх зарубіжних країнах та в міжнародній комерційній практиці сама по собі не визнається обставиною, що звільняє боржника від відповідальності, її розглядають як суттєву зміну обставин. Причому кожен правопорядок вирішує цю проблему, використовуючи власні підходи.

Отже, хоча категорії «непереборна сила» та «неможливість виконання» є ідейно пов'язаними та мають дотичні точки, але їх ні у якому разі не можна ототожнювати. Обидва поняття можуть бути визнані обставинами, що звільняють від відповідальності, а іноді співвідноситися як причина та наслідок. Тим не менш, кожна конкретна ситуація потребує детального аналізу обставин.

Список використаних джерел

1. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т. В. Боднар. – Київ: Юрінком Інтер, 2005.
2. Камалитдинова Р. А. Развитие доктрины невозможности исполнения обязательств в различных правовых системах / Р. А. Камалитдинова // Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Под ред. проф. Брагинского – Москва: Норма, 2002. – С. 111–167.

3. Будман Ш. И. Невозможность исполнения обязательств в современном договорном праве / Ш. И. Будман, Е. А. Павлодский // Проблемы современного гражданского права. – Москва: Городец, 2000.

4. Генкин Д. М. К вопросу о влиянии на обстоятельство невозможности исполнения / Д. М. Генкин // Сборник статей по гражданскому и торговому праву. Памяти Г.Ф. Шершеневича. – Москва: Статут, 2005. – С. 176–201.

5. Коршунова Н. П. Обстоятельства, освобождающие от ответственности за нарушение договора : дис. канд. юр. наук : 12.00.03 / Коршунова Н. П. – Москва, 2007.

6. Павлодский Е. А. Случай и непреодолимая сила в гражданском праве / Е. А. Павлодский. – Москва: Юридическая литература, 1978.

7. Брагинский М. И. Категория юридической невозможности исполнения в хозяйственных договорах / М. И. Брагинский. // Проблемы совершенствования советского законодательства. Тр. ВНИИСЗ. – Москва, 1984. – №29.

Толкач Сергій Миколайович, ст. викладач

Веремієнко Світлана Вікторівна, ст. викладач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПРАВО КОНЦЕСІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ІСТОРИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Розвиток в Україні ринкових відносин обумовив появу нових і повернення до правових форм господарювання, відомих раніше, однією з яких цілком обґрунтовано можна вважати концесійну діяльність. Досвід багатьох країн з різними політичними й економічними системами, рівнем розвитку ринкових відносин свідчить про те, що одним з найбільш ефективних шляхів покращення кількісних і якісних характеристик діяльності об'єктів державної власності є залучення до фінансування і управління цими об'єктами приватного капіталу на концесійній основі.

Концесія, як особлива форма землекористування, досліджується у працях багатьох вітчизняних науковців, таких як О. Медведєва, О. Першотравневий, Г. Пузанова та ін. На правових засадах концесії земельної ділянки акцентували свою увагу М. Бахуринська, Н. Бондарчук. Відмінні ознаки концесії та оренди детально проаналізував В. Устименко. Серед зарубіжних досліджень слід виділити роботи І. Бернштейна, Б. Ландау, Л. Талья, В. Шретера, С. Сосни, О. Савінової, О. Левицької та інших. Проте, недостатньо дослідженими залишаються питання історичного розвитку концесійного землекористування, поняття концесії земельної ділянки, змісту концесії земельної ділянки, особливостей земельних концесійних відносин, порядку прийняття рішення про надання у концесію земельної ділянки та стадій виникнення у концесіонера права на землю.

Варто зазначити, що концесія була відома у різні історичні періоди та у різних країнах. Вона використовувалась для освоєння природних багатств у добувній промисловості, при розробці лісових ресурсів, для будівництва залізничних та автомобільних доріг шляхом залучення приватного капіталу, та одночасно залишалася під суворим контролем з боку держави [1, с.72].

Так, в історії розвитку концесійних відносин можна виділити кілька періодів, зокрема:

1. Період Римської імперії – зародження концесійних відносин. Характерним для даного періоду є те, що концесії надавалися виключно у сфері надрокористування, які отримали назву гірничих концесій, оскільки надра зосереджувалися на відповідних земельних ділянках, це дає можливість говорити і про можливі відносини концесійного землекористування.

2. Дореволюційний період (середина XIX століття – 1917 рік) характеризується тим, що в цей період реалізація концесійного землекористування відбувалась як на загальнодержавному, регіональному, так і на муніципальному рівнях. Поширеними були